

Andrzej Zaćmiński

Organizacja i zabezpieczenie wizyt Josipa Broza Tity w Polsce w latach 70. XX w.

Abstrakt: Celem artykułu jest przedstawienie czynności obejmujących organizację oraz zapewnienie ochrony osobistej Josipowi Brozowi Ticie w czasie jego wizyt w Polsce w 1972 i 1975 r. W tym zakresie omówione zostały przedsięwzięcia planistyczne Biura Ochrony Rządu (BOR) oraz ich praktyczna realizacja. W przypadku pierwszej z wymienionych wizyt są to przykłady ilustrujące działalność służb w zakresie zapewnienia fizycznego bezpieczeństwa Tity oraz członków delegacji jugosłowiańskiej. Z kolei przy opisie wizyty z 1975 r. analizie poddano działania operacyjne zmierzające do rozpoznania i zabezpieczenia terenu w kontekście zagrożeń dla bezpieczeństwa ochranianych osób. Przyjęte rozwiązanie pozwoliło na przedstawienia całościowego obrazu czynności podejmowanych przez BOR i współpracujące z nim służby. Artykuł napisano na podstawie materiałów archiwalnych Instytutu Pamięi Narodowej oraz literatury.

Słowa kluczowe: Polska Ludowa, Jugosławia, Josip Broz Tito, Biuro Ochrony Rządu (BOR), Milicja Obywatelska, Służba Bezpieczeństwa

Jednym z wielu wyznaczników determinujących relacje między państwami są oficjalne i nieoficjalne kontakty elit politycznych, w tym głównie przywódców państwowych. W stosunkach polsko-jugosłowiańskich po II wojnie światowej szczególne znaczenie miały cztery wizyty Josipa Broza Tity w Polsce. Przywódca jugosłowiańskich komunistów pierwszy raz do kraju nad Wisłą przybył w 1946 r. Spotkał się wtedy z Bolesławem Bierutem oraz innymi komunistycznymi poli-

tykami, którzy podobnie jak i on, w przyjaźni ze Związkiem Radzieckim, budowali nowy ustrój w ramach tzw. bloku państw demokracji ludowej¹. Ze względu na konflikt między Kominformem a przywódcami Komunistycznej Partii Jugosławii w 1948 r.² oraz jego konsekwencjami, następna wizyta odbyła się dopiero w 1964 r.³ Wtedy to prezydenta Josipa Broza Titę witał Władysław Gomułka, który od 1956 r. pełnił funkcję I sekretarza PZPR. Jednak intensyfikacja kontaktów polsko-jugosłowiańskich na najwyższym szczeblu nastąpiła dopiero w okresie, kiedy na czele PZPR stanął Edward Gierek. W tym czasie jugosłowiański przywódca odwiedził Polskę dwukrotnie: w 1972 i 1975 r.⁴

Wymienione wizyty opisane zostały już w literaturze polskiej i serbskiej. Omówiono ich różne aspekty polityczne, gospodarcze, kulturalne, ich wpływ na wzajemne relacje, jednak poza zainteresowaniami badacza pozostały kwestie związane

¹ Na temat tej wizyty zob. K. Banaś, *Wizyta marszałka Josipa Broza Tity w Polsce w 1946 r.*, „Vade Nobiscum” 2015, t. XIV, s. 9-18; P. Żurek, *Kwestia powojennych granic Polski i Jugosławii we wzajemnych relacjach obu państw (1945-1946)*, [w:] *Polska i Jugosławia po II wojnie światowej*, red. M. Pavlović, N. Stambolija, A. Zaćmiński, Bydgoszcz 2016, s. 93-95. Relację z wizyty Tity przedstawia Polska Kronika Filmowa 8-9/46, <http://www.repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/4149> (10.07.2017); Z. Rutyna, *Jugosławia na arenie międzynarodowej 1943-1948*, Warszawa 1982, s. 217; Układ o Przyjaźni i Pomocy Wzajemnej między Rzeczpospolitą Polską i Federacyjną Ludową Republiką Jugosławią. DzU 1947 nr 26 poz. 100 – <http://isap.sejm.gov.pl/Details-Servlet?id=WDU19470260100> (10.07.2017).

² Zob. m.in.: M. J. Zacharias, *Powołanie Kominformu w 1947 r. Przyczyny, przebieg, skutki*, „Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 1996, t. 31, s. 95-115; I. Jaźborowska, *Utworzenie Kominformu: Kominform jako narzędzie manipulacji Stalina w Polsce*, „Dzieje Najnowsze” 1999, nr 2, s. 117-135; M. Golon, *U źródeł „zimnowojennego” podziału świata – powstanie i działalność Biura Informacyjnego Partii Komunistycznych i Robotniczych (Kominformu) w latach 1947-1950*, [w:] *Polska w podzielonym świecie po II wojnie światowej (do 1989 r.)*, zbiór studiów pod red. M. Wojciechowskiego, Toruń 2002; J.J. Wiatr, *Jugosłowiański wariant niestalinowskiego socjalizmu*, cz. I, <http://www.1917.net.pl/node/3947> (12.07.2017). *Tekst rezolucji Biura Informacyjnego O sytuacji w Komunistycznej Partii Jugosławii*, „Głos Ludu” nr 177 z 30.06.1948 r., s. 3.

³ D. Szwandrok, *Stosunki polsko-jugosłowiańskie w latach 70. XX wieku*, praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. W. Wierzbica, Rzeszów 2015, s. 120-124 (<http://repozytorium.ur.edu.pl/handle/item/1193> – 10.08.2017); P. Wawryszuk, *Stosunki polsko-jugosłowiańskie 1945-1971*, Warszawa 2018. W niniejszej pracy zob. tekst. B. Dimitrijevicia, *Tito jako gość i gospodarz. Wizyty marszałka Tity w Polsce i polskich przywódców w Jugosławii (1946-1978)*, passim.

⁴ Piotr Gajdziński w biografii Edwarda Gierka napisał, że atmosfera jego spotkań z Titą miała zawsze charakter familiarny. Spośród wszystkich komunistycznych władców Gierek najbardziej lubił Josipa Broza Titę – P. Gajdziński, *Gierek. Człowiek z węgla*, Poznań 2014, s. 315-318. Opis wizyt Tity w Polsce w 1972 r. i 1975 r. zob.: B. Dimitrijević, op. cit.; D. Szwandrok, op. cit., s. 230-258; *Stenogram z rozmów polsko-jugosłowiańskich przeprowadzonych w dniu 20 VI 1972 r. w gmachu KC PZPR*, [w:] *Polskie dokumenty dyplomatyczne 1972*, red. W. Borodziej, P. Długocki, Warszawa 2005, s. 338-347; *Tow. J. Broz Tito w Warszawie. Polsko-jugosłowiańskie rozmowy w KC PZPR*, „Trybuna Ludu” 1972, nr 173, s. 1. Materiały archiwalne na temat wizyty Tity w Polsce w 1975 r. znajdują się w AMSZ, sygn. 3/79, w. 3. Szczegóły rozmów w 1972 r. zob. w niniejszej pracy – tekst Dragana Bogeticia.

z ich organizacją i zapewnieniem bezpieczeństwa uczestniczącym w nich osobom. Wyjątkiem jest tu publikacja Mirosława Surdeja, w której uwagę skupiono na działaniach lokalnych struktur policji politycznej, tj. Służby Bezpieczeństwa (SB) i Milicji Obywatelskiej (MO) w czasie pobytu Tity w Polsce w 1975 r.⁵

Celem artykułu jest przedstawienie czynności obejmujących organizację i zapewnienie ochrony osobistej Josipowi Brozowi Ticie w czasie jego wizyt w Polsce w 1972 i 1975 r. W tym zakresie skoncentrowano się na przedsięwzięciach planistycznych Biura Ochrony Rządu (BOR) oraz ich praktycznej realizacji. Ze względu na obszerną i niezwykle szczegółową, aczkolwiek niekompletną dokumentację archiwalną, opisane zostaną tylko najważniejsze kwestie. W przypadku pierwszej z wymienionych wizyt będą to wybrane przykłady ilustrujące działalność służb w zakresie zapewnienia fizycznego bezpieczeństwa Josipowi Brozowi Ticie oraz członkom delegacji jugosłowiańskiej. Z kolei przy relacjonowaniu wizyty z 1975 r. analizie poddano działania operacyjne, których celem było rozpoznanie i zabezpieczenie terenu w kontekście zagrożeń dla bezpieczeństwa ochranianych osób. Przyjęte rozwiązanie pozwoli pokazać nie tylko całościowy obraz zabezpieczenia wizyt Tity, ale i zakres czynności podejmowanych przez BOR przy ochronie delegacji państwowych.

W Polsce Ludowej zapewnieniem bezpieczeństwa przywódcom partyjnym i państwowym zajmowała się, utworzona 29 listopada 1956 r., na mocy zarządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych, samodzielna jednostka pod nazwą Biuro Ochrony Rządu (BOR)⁶. Przejęła ona kompetencje i zadania wcześniej działających struktur⁷. Początkowo BOR podlegał bezpośrednio ministrowi spraw wewnętrznych, a następnie wyznaczonemu przez niego wiceministrowi. Prace jego funkcjonariuszy regulowały przepisy dotyczące MO, stąd nadawano im również stopnie służbowe tej formacji. W latach 1956-1981 funkcję dyrektora Biura Ochrony Rządu pełnił gen. Jan Górecki. Zadaniem dowodzonej przez niego wyspecja-

⁵ M. Surdej, *Między polityką a wypoczynkiem – wizyta Josipa Broz-Tito w Polsce w 1975 r. w aktach aparatu bezpieczeństwa PRL*, [w:] *Bieszczady w Polsce Ludowej 1944-1989*, red. J. Izdebski, K. Kaczmarek, M. Krzysztofiński, Rzeszów 2009, s. 197-209.

⁶ http://inwentarz.ipn.gov.pl/archivalCollection?id_a=2033&id_pz=9808&id_s=10366&id_ps=17862 (10.08.2017).

⁷ W latach 1944-1956 rolę taką pełnił Wydział Ochrony Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (22.08.1944-1.01.1945), następnie był to Wydział Ochrony Rządu Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. 20 stycznia 1949 r. na mocy rozkazu organizacyjnego 012 Ministra Bezpieczeństwa Publicznego Wydział przekształcono w Departament Ochrony Rządu MBP. Następną reorganizacja miała miejsce 18 marca 1955 r. Wtedy to kompetencje ochrony rządu przejął Departament VIII Komitetu do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego – <https://www.bor.gov.pl/index.php?fk=61> (10.08.2017); także: *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944-1990)*, zbiór studiów pod red. A. Jusupowicia i R. Leśkiewicz, Warszawa 2013, s. 106.

lizowanej jednostki była operacyjna i fizyczna ochrona kierownictwa partyjnego, członków rządu oraz członków delegacji zagranicznych. W latach 70. XX w. w skład struktury BOR wchodził: Wydział I – ochrony osobistej i zabezpieczenia (chronił przed bezpośrednimi zamachami na życie lub zdrowie wybrane osoby, bez względu na czas i miejsce ich pobytu); Wydział II – ochrony stałych obiektów; Wydział III – organizacyjny; Wydział IV – techniki ochronnej i zaopatrzenia specjalnego i Wydział V – zabezpieczenia transportu drogowego i łączności⁸.

Termin wizyty delegacji jugosłowiańskiej w Polsce w 1972 r., tzn. dzień i miesiąc, polskiemu Ministerstwu Spraw Zagranicznych zasugerował radca Ambasady Jugosłowiańskiej w Warszawie Milivoje Maksić. Poinformował on, że Tito po przebytej grypie ma zaleconą kurację, a w maju obchodzi 80 urodziny. Poprosił o przedstawienie dwóch – trzech konkretnych dat, celem przesłania ich do akceptacji w Belgradzie⁹. Ostatecznie ustalono, że prezydent Jugosławii będzie przebywał w Polsce w dniach 19–23 czerwca.

Program wizyty, biorąc pod uwagę wiek Josipa Broza Tity, był bardzo bogaty. Pierwszego dnia, po tradycyjnym powitaniu dość licznej delegacji jugosłowiańskiej w Warszawie i odebraniu defilady honorowej, kolumna pojazdów udała się do pałacu w Wilanowie, który na czas pobytu prezydenta Jugosławii w Polsce stał się jego rezydencją¹⁰. W tym dniu odbyły się krótkie spotkania w Belwederze z przewodniczącym Rady Państwa Henrykiem Jabłońskim oraz w siedzibie KC PZPR z Edwardem Gierkiem. Następnie Tito udał się na Plac Zwycięstwa, gdzie w imieniu delegacji jugosłowiańskiej złożył wieniec na Grobie Nieznanego Żołnierza. Ostatnim punktem pierwszego dnia wizyty był uroczysty obiad wydany przez I sekretarza KC PZPR Edwarda Gierka wraz z małżonką w gmachu Prezydium Rządu w Alejach Ujazdowskich.

Drugi dzień pobytu delegacji jugosłowiańskiej w Polsce wypełniły rozmowy w siedzibie KC PZPR¹¹. Następnie, po krótkim odpoczynku w wilanowskim pałacu, Tito wraz z małżonką udał się na Uniwersytet Warszawski, gdzie otrzymał doktorat *honoris causa* za wkład w umacnianie jedności narodów Jugosławii,

⁸ http://inwentarz.ipn.gov.pl/archivalCollection?id_a=2033&id_pz=9808&id_s=10366&id_ps=17862 (10.08.2017).

⁹ Archiwum Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie (AIPN), sygn. 0788/58, t. 3, Pilna notatka na temat wizyty Tito w Polsce, s. 6.

¹⁰ Powitanie było transmitowane na żywo przez TVP i za pośrednictwem Eurowizji przez telewizję jugosłowiańską. Szczegółowy opis wizyty zob. D. Szwandrok, op. cit., s. 232-243.

¹¹ Stenogram z rozmów polsko-jugosłowiańskich przeprowadzonych w dniu 20.06.1972 r. w gmachu KC PZPR, [w:] *Polskie dokumenty dyplomatyczne 1972...*, s. 338-347; także: *Tow. J. Broz Tito w Warszawie. Polsko-jugosłowiańskie rozmowy w KC PZPR*, „Trybuna Ludu” 1972, nr 173, s. 1.

rozwój pokojowego współistnienia i ruchu państw niezaangażowanych¹². Po powrocie do Wilanowa spotkał się z delegacją górników ze Śląska. W ich imieniu minister Górnictwa i Energetyki, wicepremier Jan Mitreęga poinformował prezydenta Jugosławii o nadaniu mu tytułu „Honorowego Górnika PRL”¹³.

Trzeci dzień pobytu Tity w Polsce był niezwykle pracowity. Wraz z małżonką zwiedził Domy Towarowe Centrum oraz Fabrykę Samochodów Osobowych na Żeraniu. Następnego dnia przebywał w ośrodku wypoczynkowym w Łańsku na Mazurach. Mimo iż ten dzień przeznaczony był na odpoczynek, doszło do nieformalnych rozmów z Edwardem Gierkiem. Pożegnanie delegacji jugosłowiańskiej odbyło się następnego dnia, tj. 23 czerwca, na lotnisku w Warszawie o godzinie 10.50.

Plan działań ochronnych i zabezpieczających wizytę prezydenta Jugosławii w Polsce otrzymał kryptonim „AVALA”¹⁴ i został zatwierdzony przez Biuro Ochrony Rządu 16 czerwca 1972 r.¹⁵ Był on niezwykle szczegółowy i obejmował wszystkie formy oraz metody stosowane przez tę jednostkę we współpracy z Komendą Stołeczną MO, Komendą Wojewódzką MO w Warszawie i w Olsztynie oraz Nadwiślańską Brygadą MSW¹⁶. Składał się z wielu części przygotowanych przez naczelników poszczególnych wydziałów BOR¹⁷. Należy jednak podkreślić, że do głównych obowiązków Biura Ochrony Rządu należało zapewnienie bezpośredniej ochrony osobistej członków delegacji. Pozostałe kwestie z tym związane BOR realizował we współpracy z Milicją Obywatelską, w tym głównie z jej pionem „politycznym” tj. Służbą Bezpieczeństwa. To właśnie funkcjonariusze tej for-

¹² D. Szwandrok, op. cit., s. 235.

¹³ W czasie spotkania poinformowano Titę, że odnaleziono dokumenty potwierdzające pracę prezydenckiego brata Ivana w śląskiej kopalni „Rozbark”.

¹⁴ Avala to nazwa góry (511 m), położonej 16,5 km na południowy wschód od Belgradu. Od starożytności znajdowała się tam twierdza (miasto), która w XV w. została zdobyta przez Turków. W połowie XVI w. straciła ona strategiczne znaczenie. W 1934 r. została rozebrana. Dwa lata później utworzono tam park narodowy, a w 1938 r. zbudowano mauzoleum – grób nieznanego bohatera poświęcony pamięci Jugosłowian, którzy zginęli w czasie I wojny światowej – <https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B0> oraz <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B0> (10.07.2017).

¹⁵ AIPN, sygn. 0788/58, t.1, „AVALA” – Plan kierunkowych działań ochronnych w związku z pobylem w PRL Prezydenta FSRJ, przewodniczącego ZKJ J. Broz Tito, s. 1.

¹⁶ Każda z tych formacji otrzymała własne zadania – zob. np. AIPN, sygn. 0827/66, t. 1, Zadania dla Nadwiślańskiej Brygady MSW, s. 12.

¹⁷ Na przykład: Ramowy plan organizacji i działania grupy ochrony osobistej w operacji ochronnej „AVALA” (opracował naczelnik Wydziału III, płk Z. Chełmiński); Plan zabezpieczenia rezydencji i miejsc zakwaterowania członków delegacji partyjno-rządowej SFRJ (naczelnik Wydziału IV płk T. Banak); Zestawienie sił i środków zabezpieczenia rezydencji w Wilanowie w operacji „AVALA”; Plan wzmocnienia zabezpieczenia URM; Plan zabezpieczenia wizyty Prezydenta SFRJ J. Broz Tito w Fabryce Samochodów osobowych, itd.

macji prowadzili tzw. rozpoznanie operacyjne, polegające na wytypowaniu osób mogących stanowić zagrożenie. Wraz z milicjantami na zlecenie BOR organizowali i zabezpieczali trasy przejazdu oraz miejsca pobytu delegacji. Jak wyglądało to w praktyce? Otóż w 1972 r. ochronę osobistą otrzymało aż siedmiu członków delegacji jugosłowiańskiej: Tito i jego małżonka, Jakov Blazević – przewodniczący Parlamentu Związkowego Republiki Chorwacji, Sergej Krajger – przewodniczący Parlamentu Związkowej Republiki Słowenii, Angel Čemerski – przewodniczący KC ZK Macedonii, Stevan Doroniski – członek Biura Wykonawczego Prezydium ZKJ i Mirko Tepavac – Związkowy Sekretarz do Spraw Zagranicznych¹⁸. W sumie do ochrony osobistej przydzielono 12-osobową grupę oficerów BOR, w tym adiutanta dla Tity, który był odpowiedzialny za jej działanie¹⁹. Występował on w mundurze oficera Wojska Polskiego. Dla potrzeb grupy ochrony osobistej przekazano trzy samochody wyposażone w środki łączności, lekarza ze sprzętem medycznym oraz dokumentalistę filmowego i fotograficznego. Dla głównego gościa przeznaczono samochód marki Ził, zaś dla członków delegacji samochody Czajka i fiaty 125 p. Samochód marki Czajka otrzymała również żona prezydenta Tity, Jovanka Broz, dla której opracowano odrębny program²⁰.

Każde z miejsc, w którym przebywali jugosłowiańscy goście, poza ochroną osobistą, zabezpieczały wyodrębnione siły i środki działające według wcześniej opracowanych planów. Były one niezwykle liczne w przypadku tzw. miejsc publicznych. I tak na przykład 21 czerwca 1972 r., w czasie zwiedzania Domów Towarowych „Centrum” w Warszawie, które pracowały „normalnie”, użyto 892 funkcjonariuszy, z czego 447 znajdowało się wewnątrz budynku. Do ochrony osobistej Tity przydzielono aż 11 funkcjonariuszy, zaś 50 pozostawało w tzw. odwodzie operacyjnym²¹. Znacznie mniejsze siły absorbowano zapewnienie bezpieczeństwa w zakładach pracy. Na przykład w czasie wizyty delegacji jugosłowiańskiej w Fabryce Samochodów Osobowych na Żeraniu wykorzystano 78 osób: 6 oficerów

¹⁸ W składzie delegacji znaleźli się również m.in.: Vlado Maleski (ambasador), Vlado Šestan (szef protokołu prezydenta), Lidija Šentjunc, Marko Vrhunec (szef gabinetu prezydenta), Muhamed Hadžić (minister handlu zagranicznego), Miloš Melovski (doradca prezydenta ds. międzynarodowych), Đuro Vukolić, generał pułkownik Ivan Mišković (specjalny doradca VK ds. bezpieczeństwa), Bruno Vuletić, adiutant, Milivoj Maksić, Blažo Mandić i Jovan Kostić (eksperti) oraz znana aktorka Renata Ulmanki, w tym czasie małżonka Mirko Tepavaca – AIPN, sygn. 0788/58, t.1, Skład osób towarzyszących J.B. Tito, s. 153 i 154. W źródłach polskich wiele nazwisk zapisano z błędami. Należy je skonfrontować z materiałami z Archiwum Jugosławii w Belgradzie, fond 837 KPR 1-2/54.

¹⁹ AIPN, sygn. 0788/58, t.1, s. 5 oraz Ramowy plan organizacji i działania grupy ochrony osobistej w operacji ochronnej „AVALA”, s. 20.

²⁰ Ibidem, Odrębny program dla towarzyszącej Jovanki Broz, s. 152.

²¹ Ibidem, Plan zabezpieczenia wizyty prezydenta SFRJ w Domach Towarowych „Centrum”, s. 106.

BOR, 12 funkcjonariuszy Wydziału II Komendy Stołecznej MO, 30 funkcjonariuszy operacyjnych Komendy Dzielnicowej MO, 20 członków ORMO oraz 10 osób na podjeździe²². Oczywiście, liczba ta dotyczy tylko i wyłącznie obiektu, jakim był zakład. Nie obejmowała ona natomiast funkcjonariuszy ochraniających trasy przejazdu i towarzyszącej temu profilaktyki operacyjnej²³ (o czym szerzej przy omówieniu wizyty w 1975 r.). Zakres czynności oraz liczbę funkcjonariuszy na tzw. obiektach determinowała ich specyfika, tj. liczebność, charakter produkcji (lub miejsca) oraz tzw. „oblicze ideowe”. Na przykład podczas pobytu Josipa Broza Tity w Stoczni Gdańskiej 29 czerwca 1964 r. teren zakładu zabezpieczało 260 osób, w tym m.in. aż 120 pracowników SB, 60 – ORMO i 50 członków tzw. aktywu społecznego²⁴. Identyczną wizytę szachinszacha Iranu Mohammada Rezy Pahlawiego ochraniały 72 osoby, w tym 30 funkcjonariuszy SB, 30 – członków ORMO i 12 straży przemysłowej²⁵. Z tego zestawienia wynika, że w przypadku ochrony Tity liczba funkcjonariuszy SB była większa niż całej ochrony szachinszacha czy innych delegacji²⁶. Poza tym, w przypadku zapewnienia fizycznego bezpieczeństwa przywódcy Jugosławii dochodziły inne zadania operacyjne, absorbujące znaczne siły zarówno przed wizytą w stoczni, jak i w jej trakcie. I tak np. na trasach zwiedzania zakładu rozmieszczono 12 posterunków operacyjnych, umożliwiających szybkie dotarcie do danego miejsca. Utworzono też specjalną grupę reagowania, której celem było „wyłapywanie z tłumu osób wydających wrogie okrzyki i innych chuliganów” oraz doprowadzenie ich do pomieszczenia grupy dowodzenia²⁷.

²² Ibidem, Plan zabezpieczenia wizyty Prezydenta SFRJ J. Broz-Tito w Fabryce Samochodów Osobowych, s. 112.

²³ Niestety, dokumentacja archiwalna dotycząca działalności służb poprzedzających wizytę Tity w 1972 r. jest niekompletna. Trudno ustalić, wobec ilu osób podjęto szeroko rozumiane środki profilaktyczne. Do analizy tego typu działań bardziej przydatne są materiały archiwalne dotyczące wizyty Tity w 1964 r. – Archiwum Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Katowicach (AIPN Ka), sygn. 07/175, Plan operacyjnego zabezpieczenia kryptonim „WAWEL”. W trakcie jego realizacji, operacyjnym sprawdzeniem objęło 1759 osób, w drugim etapie 433 (s. 296); ogółem zatrzymano 768 osób, aresztowano 81, zaś do inwigilacji operacyjnej zakwalifikowano 196 figurantów.

²⁴ Archiwum Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku (AIPN Gd), sygn. 0026/109, cz. 1, Plan zabezpieczenia pobytu prezydenta Jugosławii w Stoczni Gdańskiej w dn. 29.06.1964 r., s. 135.

²⁵ AIPN Gd sygn. 0026/109, cz. 1, Plan zabezpieczenia pobytu w Stoczni Gdańskiej delegacji rządowej królestwa Iranu w dniach 17-18.09.1966 r., s. 188.

²⁶ Zob. np. AIPN Gd, sygn. 0026/109, cz. 1, Plan zabezpieczenia delegacji partyjno-rządowej Mongolskiej Republiki Ludowej z 25.10.1965 r., s. 160.

²⁷ AIPN Gd, sygn. 0026/109, cz. 1, Plan zabezpieczenia pobytu prezydenta Jugosławii w Stoczni... Zadanie grupy polegało także na zebraniu nazwisk świadków zajścia. W innych przypadkach jej członkowie mieli zakaz interwencji, aczkolwiek należało obserwować podejrzanych i ustalić ich nazwiska.

Szczególny charakter miała wizyta Tity w Polsce w dniach 10-13 marca 1975 r.²⁸ Jej specyfika polegała na tym, że przywódca Jugosławii wraz z liczną delegacją²⁹ przebywał tylko w jednym miejscu, a mianowicie w ośrodku wypoczynkowym Urzędu Rady Ministrów w Arłamowie, zarządzanym przez płk. Kazimierza Duskoczyńskiego³⁰. Był to tajny ośrodek w Bieszczadach, ukryty pod kryptonimem „W-2”³¹, zajmujący obszar 23 tys. ha lasu³². Całość była otoczona ogrodzeniem o długości 80 km i strzeżona przez wojsko. Ośrodek doskonale nadawał się nie tylko do wypoczynku, ale i zapewniał atrakcje, jakimi były m.in. polowania na grubego zwierza³³.

Delegacja jugosłowiańska przybyła dwoma samolotami pasażerskimi – Il-18 i Sud Aviation SE-210 Caravelle na lotnisko w Jasionce koło Rzeszowa. W jej skład, oprócz Tity i jego żony, wchodził wicepremier i minister spraw zagranicznych SFRJ Miloš Minić, sekretarz KC ZKJ Mirko Popović, ambasador Mihajlo Švabić, szef protokołu Mirko Milutinović, szef gabinetu prezydenta Aleksandar Šokorac, kierownik Wydziału Zagranicznego KC ZKJ Vladislav Obradović, główny adiutant prezydenta generał major Marko Rapo, doradca prezydenta do spraw zagranicznych Anđelko Blažević i inni dostojnicy, a także bardzo liczna obsługa³⁴. Ze strony polskiej gości powitali, a później im towarzyszyli z małżonkami: I sekretarz KC PZPR Edward Gierek, premier Piotr Jaroszewicz i przewodniczący Rady Państwa Henryk Jabłoński. Obecny był również minister spraw zagranicznych Stefan Olszowski, sekretarz KC PZPR i członek Biura Politycznego Edward Babiuch oraz inne osobistości z Wydziału Zagranicznego KC PZPR oraz MSZ.

Po przylocie delegacji o godz. 11.30 i powitaniu jej na lotnisku w Rzeszowie, kolumna licząca 22 samochody, autokar z obsługą prasową oraz milicyjną eskortą udała się do Arłamowa. Trasa przejazdu licząca 132 km została tak zaprojektowana, aby zgromadzone tłumy ludzi mogły wiwatować na cześć gości. Szacowano, że na powitaniu Tity obecnych będzie 5 tys. osób, natomiast podczas przejazdu przez

²⁸ Opis tej wizyty zob. D. Szwandrok, op. cit., s. 250-258 oraz B. Dymitrijević, op. cit.

²⁹ Łącznie z pracownikami ambasady Jugosławii w Warszawie delegacja liczyła 50 osób – AMSZ, z. 3/79, w. 3, Lista osób towarzyszących w czasie przyjacielskiej wizyty prezydenta Tito w Polsce w dniach od 10 do 13 marca 1975 r.

³⁰ Wyjątkiem była Jovanka, której program był bogatszy i przewidywał pobyt w miejscowościach powiatu rzeszowskiego.

³¹ W-1 to Łańsk.

³² <http://www.krajoznawcy.info.pl/w-1-czyli-tajemnica-peerelu-2496> (10.07.2017).

³³ Oprócz polskich luminarzy partyjnych i rządowych bywali tam dostojnicy z różnych państw, m.in. szach Iranu Reza Pahlavi, król Belgii Baudouin czy Valery Giscard d'Estaigne itd.

³⁴ AMSZ, z. 3/79, w. 3, Lista osób towarzyszących w czasie przyjacielskiej wizyty prezydenta Tito w Polsce w dniach od 10 do 13 marca 1975 r.; także AIPN sygn. 0827/66 t. 1 – zawiera listy członków, przydziały zakwaterowania oraz fotografie osób towarzyszących Ticie (s. 27), a także zdjęcia z przebiegu wizyty (od s. 288).

Rzeszów, w tzw. szpalerach, spontaniczną radość wyrazi ok. 25 tys. osób³⁵. Szacunki te nie odbiegały od rzeczywistości, gdyż władze zadbały, aby dyrekcje zakładów pracy z Rzeszowa i powiatu wysłały swoje załogi do uświetnienia powitania.

Trasę przejazdu z lotniska do Arłamowa, przez Brzozów i Sanok, kolumna samochodów pokonała w 2 godz. i 15 min. Po przyjeździe do ośrodka, zakwaterowaniu i śniadaniu odbyły się rozmowy plenarne, zakończone uroczystym obiadem o godz. 20.00, wydanym przez Gierka na cześć prezydenta Tity i jego żony. W następnym dniu kontynuowano rozmowy, a o godzinie 13.00 odbyło się śniadanie. O godzinie 17.00 prezydent Jugosławii w towarzystwie płk. Doskoczyńskiego oraz pracowników służby leśnej wybrali się dwoma samochodami marki Land-Rover na polowanie. Jak napisał Mirosław Surdej, przygotowania do polowania trwały już pewien czas, a służba leśna intensywnie dokarmiała upatrzone na trofeum zwierzę³⁶. Marszałek Tito odstrzelił zubra, a po powrocie do Arłamowa uczestniczył w obiedzie. Podobnie przedstawiał się program następnego dnia wizyty, z tą różnicą, że zamiast polowania i obiadu odbyła się kolacja myśliwska uświetniona programem artystycznym. Odrębny program miała żona prezydenta Jovanka³⁷. Wizytę zakończono w czwartek o godz. 12.00.

Przedstawiciele delegacji jugosłowiańskiej oraz gospodarzy mieszkali w Arłamowie. Pozostałych gości i obsługę zakwaterowano poza ośrodkiem rządowym w hotelach; w Rzeszowie były to 32 osoby z obsługi delegacji jugosłowiańskiej, w tym personel lotniczy³⁸, oraz członkowie polskiej obsługi. Z kolei w Ustrzykach Dolnych, w hotelu Laworta umiejscowiono sztab KW MO, przedstawiciele KW PZPR, kierowców, korespondentów prasowych, część funkcjonariuszy SB i BOR, a więc osoby związane z tzw. logistyką. Na ich potrzeby zarezerwowano 81 pokoi³⁹.

Planowanie i organizowanie wizyty pod kątem zapewnienia delegacji jugosłowiańskiej bezpieczeństwa odbywało się na wielu szczeblach, tj. BOR, MO i SB. Operacji nadano kryptonim „Bieszczady”. Jej szefem został płk Kazimierz Piątkowski (z-ca dyrektora BOR), zaś kierownikiem operacji i jednocześnie adiutantem Tity, występującym w mundurze wojskowym płk Roman Hołdys (z-ca naczelnika wydz. I BOR)⁴⁰. Ochronę osobistą małżonki Tity zapewniał ppłk Stefan Malinowski (inspektor I wydziału BOR), ochronę Minicia – płk Bogusław Glib, Popowicia – Tadeusz Dąbrowski.

³⁵ AIPN, sygn. 0827/66, t. 1, Sprawozdanie z przebiegu operacji ochronnej BOR o kryptonimie „Bieszczady-75”, s. 231.

³⁶ M. Surdej, op. cit., s. 208.

³⁷ Ibidem, s. 200.

³⁸ Były to 32 osoby, w tym piloci, dla których opracowano specjalny program.

³⁹ M. Surdej, op. cit., s. 203.

⁴⁰ AIPN, sygn. 0827/66, t.1, Notatka dotycząca spotkania z przedstawicielami Jugosławii, s. 190.

Sprawy związane z ochroną delegacji jugosłowiańskiej kierownictwo BOR pod przewodnictwem gen. Jana Góreckiego omawiało 24 lutego 1975 r. z przedstawicielami MSW SFRJ oraz szefem ochrony jugosłowiańskiej Draganem Pachoviciem. W czasie spotkania goście z Bałkanów wyrazili obawy przed możliwością podjęcia działań terrorystycznych przez osoby pochodzenia jugosłowiańskiego przebywające poza granicami SFRJ. Przekazano wykaz osób podejrzanych o działalność terrorystyczną wraz z albumami i kserokopiami⁴¹. Jednocześnie poinformowano, że w ambasadzie jugosłowiańskiej w Warszawie będzie dyżurowało dwóch specjalistów ds. terroryzmu.

25 lutego 1975 r. kierujący akcją z ramienia BOR płk Kazimierz Piątkowski powiadomił komendanta wojewódzkiego MO i jego zastępcę do Spraw Bezpieczeństwa o wizycie na terenie województwa delegacji jugosłowiańskiej. Identyczne pisma wysłano do departamentów MSW. W dniu 3 marca 1975 r. Komenda Wojewódzka MO w Rzeszowie powołała sztab, którego zadaniem było kierowanie całokształtem spraw związanych z wizytą w terenie. W celu sprawnego przeprowadzenia działań operacyjnych założono sprawę obiektową pod kryptonimem „Bieszczady 75”⁴². Jej celem było rozpoznanie i zabezpieczenie tras przejazdu oraz miejsc pobytu delegacji jugosłowiańskiej.

Działania operacyjne zarówno w pierwszym, jak i w drugim przypadku polegały na wytypowaniu środowisk i osób, które mogą stanowić zagrożenie. Do tego celu wykorzystano oficerów operacyjnych oraz tzw. sieć agenturalną, czyli osobowe źródła informacji, a więc tajnych współpracowników oraz osoby będące na tzw. kontakcie obywatelskim i kontakcie służbowym. Rozpoznaniem operacyjnym, co jest zrozumiałe, objęto wszystkich, którzy w jakikolwiek sposób bezpośrednio lub pośrednio mogli mieć kontakt z delegacją jugosłowiańską. Dotyczyło to m.in. personelu lotniska w Rzeszowie, na którym miały lądować samoloty jugosłowiańskie. Za niepewnych, a więc mogących stanowić zagrożenie, uznano dwóch dyżurnych ruchu – Ryszarda Tyسیونkiewicza i Roberta Bielskiego. Jako powód przyjęto fakty odnotowane przez SB. Pierwszy z wymienionych w 1952 r. organizował ucieczkę samolotem za granicę, z kolei drugi w czasie wojny był, jak to określono w dokumencie, „żołnierzem armii Andersa i pilotem RAF” (Królewskich Sił Lotniczych w Wielkiej Brytanii)⁴³. Wymienionych wysłano na przymusowy urlop.

⁴¹ Ibidem, Pismo Dyrektora BOR do Biura Paszportów z 25.02.1975 r., s. 159; także Notatka dotycząca spotkania z przedstawicielami Jugosławii, s. 190-192.

⁴² M. Surdej, op. cit., s. 200.

⁴³ AIPN, sygn. 0827/66, t.1, Notatka służbowa inspektora wydziału I BOR ppłk. S. Malinowskiego z rekonesansu w dniach 19-21.2.1975 r., s. 165.

Identyczne przedsięwzięcia podjęto w stosunku do personelu zatrudnionego w hotelach. W „Laworcie” operacyjnym sprawdzeniem objęto 64 osoby. Tam postanowiono urlopować wszystkich trzech palaczy hotelu. Podstawą do podjęcia takiej decyzji była ich przeszłość. Dwóch z nich należało do Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA), zaś trzeci był kilkakrotnie karany za kradzieże⁴⁴. Podobne procedury zastosowano wobec innych instytucji i osób, w tym również tych, które nie były bezpośrednio związane z wizytą. Tego typu aktywność Mirosław Surdej tłumaczył przygotowaniem się na „możliwość nagłej zmiany planów w ostatnim momencie przygotowań lub w czasie wizyty”⁴⁵.

Rozpracowaniu operacyjnemu poddano także miejscowe społeczeństwo. Szczególną uwagę zwrócono na 49-tysięczną mniejszość ukraińską, a przede wszystkim mieszkających w powiecie leskim uchodźców greckich. 300 z nich miało obywatelstwo polskie, zaś 259 status bezpaństwowców. Uznano, że ze względu na „zadawnione właśnie w stosunku do Jugosławii” wymagają oni zabezpieczenia operacyjnego⁴⁶. Działania te wynikały z faktu, iż większość uchodźców stanowili komuniści z greckiej Armii Demokratycznej, którzy ze względu na politykę Tity mieli do niego negatywny stosunek. Z kolei Grecy pochodzenia macedońskiego widzieli w nim swojego przywódcę. Ten podział nastrojów był dodatkowym powodem skłaniającym do inwigilacji tego środowiska.

Standardowo zajęto się też innymi zagrożeniami wynikającym z uwarunkowań lokalnych i systemowych, tj. zachowań społecznych i nastrojów. Rozpoznaniem operacyjnym objęto osoby łamiące normy społeczne i prawo, które potencjalnie mogły zakłócić przebieg wizyty⁴⁷. Do tej kategorii zaliczono również turystów przebywających w Bieszczadach. W tym zakresie przeprowadzono rozmowy z opiekunami grupy studentów z Polski i NRD znajdujących się w Ustrzykach Dolnych⁴⁸. Za niebezpieczny uznano pobyt kilku obywateli Republiki Federalnej Niemiec w tym regionie. Uporanie się z tym kłopotem polecono służbie drogowej MO, która upewniwszy się, że kierowcy samochodów pili alkohol, zatrzymała ich do kontroli. Jej efektem było anulowanie obywatelom RFN wiz do Polski za spowodowanie zagrożenia na drodze. W trosce o bezpieczeństwo nakazano im opuszczenie terytorium Polski, wydając jednocześnie zakaz wjazdu w przyszłości⁴⁹. Należy podkreślić, że w związku z wizytą uważ-

⁴⁴ M. Surdej, op. cit., s. 203 i 204.

⁴⁵ Ibidem, s. 203.

⁴⁶ AIPN, sygn. 0827/66, t. 1, Notatka służbowa inspektora wydziału I BOR ppłk. S. Malinowskiego z rekonesansu w dniach 19-21.02.1975 r., s. 165.

⁴⁷ Szczegóły w AIPN, sygn. 0827/66, t. 1, passim.

⁴⁸ M. Surdej, op. cit., s. 205.

⁴⁹ Ibidem.

nie odnotowywano przekroczenia granic PRL przez Jugosłowian, szczególnie z państw zachodnich. W tym zakresie polskie służby uwzględniły sugestię ochrony jugosłowiańskiej.

Zabezpieczenie wizyty nie sprowadzało się tylko i wyłącznie do kwestii operacyjnych, ale i technicznych. Jedną z nich był regionalny charakter lotniska w Jasionce koło Rzeszowa, które nie należało do nowoczesnych i zachodziła obawa, że nie spełni standardów technicznych dla przyjęcia głównego samolotu delegacji jugosłowiańskiej, jakim był francuski Caravelle. Na spotkaniu polsko-jugosłowiańskich służb 26 lutego 1975 r. Jugosłowianie poprosili o dane lotniska, a strona polska o próbki paliwa i smarów, które miała zabezpieczyć dyrekcja PLL „LOT”. Cztery dni przed oficjalną wizytą, tj. 10 marca 1975 r., załoga Caravelle wykonała lotniczy rekonesans nad lotniskiem w Jasionce, próbne lądowanie, kołowanie, postój, a następnie start⁵⁰. Warto podkreślić, że w przypadku złych warunków atmosferycznych w Rzeszowie na zapasowe lotnisko wyznaczono port lotniczy w Warszawie. W przypadku wykorzystania go, delegacja jugosłowiańska miała przybyć do Rzeszowa pociągiem.

Analizując wizytę Tity w 1975 r. w Polsce na uwagę zasługuje jej zabezpieczenie medyczne. Otóż w składzie osób towarzyszących Ticie było czterech lekarzy: dwóch profesorów medycyny – Miroslav Košak i Predrag Lalević oraz dwóch lekarzy osobistych – dr Miroljub Kušić i dr Ranisav Lazić. 24 lutego 1975 r. podczas rozmów szef ochrony jugosłowiańskiej Dragan Pachović przekazał stronie polskiej dane dotyczące grupy krwi Tity (A Rh minus) i Jovanki (0 Rh minus). Imponujący w sensie przedsięwzięć był polski plan zabezpieczenia medycznego wizyty Tito⁵¹. Oprócz standardowych przedsięwzięć zorganizowano helikopterowe pogotowie medyczne. Obsługiwały go dwa śmigłowce Mi-2, jeden w Sanoku i drugi, łącznikowy, w Rzeszowie oraz oddziały z ostrym dyżurem w wydzielonych szpitalach⁵².

Porównując wizytę Tity w 1972 i 1975 r. w zakresie użytych sił i środków przedstawia się to następująco: w 1972 r. w ramach działań ochronnych i zabezpieczających wizytę Tity o kryptonimie „AVALA” ogółem użyto 5700 osób, w tym: 1105 funkcjonariuszy mundurowych, 2405 służb operacyjnych, 190 służby ruchu

⁵⁰ AIPN, sygn. 0827/66, t.1, Notatka służbowa z 15 marca 1975 r., s. 59. Przygotowanie wizyty pod kątem bezpieczeństwa lotniczego było profesjonalne i miało charakter wręcz podręcznikowy.

⁵¹ Ibidem, Plan zabezpieczenia medycznego operacji ochronnej kryptonim „Bieszczady” w dniach 9 do 13 marca 1975 r., s. 133.

⁵² Szczegóły zob. AIPN, sygn. BU 0827/66, t.1. Z pomocy medycznej skorzystał tylko ppłk Popović, dowódca ochrony jugosłowiańskiej samolotów, który chodząc boso po dywanie skaleczył się leżącym kawałkiem szkła. W szpitalu MSW w Rzeszowie założono mu trzy szwy przy palcach prawej stopy – AIPN, sygn. BU 0827/66, t.1, Notatka służbowa z 15 marca 1975 r., s. 62.

oraz 2000 członków ORMÓ⁵³. Z kolei w 1975 r. w akcji o kryptonimie „BIESZCZADY” ogółem zaangażowano 1754 osoby, z tego 167 osób operacyjnych, 516 umundurowanych, 690 ORMÓ oraz przydzielono 381 funkcjonariuszy ZOMO⁵⁴. Dysproporcje statystyczne między wizytami są dość wyraźne i wynikają z ich specyfiki. Nie zmienia to jednak faktu, iż BOR zawsze pobytowi Tito w Polsce zapewnił szczególną ochronę, angażując znaczne siły i środki i to zarówno podczas pobytu na obiektach zamkniętych, jak i w czasie zwiedzania czy podczas przejazdów.

* * *

Oceniając organizację i zabezpieczenie wizyt Tity przez BOR i współdziałające z nim służby trzeba stwierdzić, że od strony teoretycznej, jak i praktycznej były one przygotowane wręcz podręcznikowo. Starano się przewidywać wszelkie możliwe zagrożenia. Ich eliminacji służyły działania operacyjne podejmowane przez SB i MO. Ze względu na autorytarny charakter reżimu peerelowskiego wymienione służby miały „ułatwione” zadania, gdyż permanentnie inwigilowały i rejestrowały wszelkie przejawy zachowań destabilizacyjnych wobec systemu i władzy. Nie zmienia to jednak faktu, iż skrupulatnie i profesjonalnie wykonywały czynności „techniczne”, niemające nic wspólnego z systemem czy polityką.

⁵³ AIPN, sygn. 0788/58, t.3, Plan zabezpieczenia pobytu Prezydenta SFRJ Josipa B. Tito, s. 57.

⁵⁴ AIPN, sygn. BU 0827/66, t.1 Tabela kalkulacji sił i środków KW MO Rzeszów i podległych im jednostek użytych w operacji „Bieszczady – 75”, s. 228. Tylko do zabezpieczenia przylotu i powitania prezydenta Tity oraz jego odlotu zaangażowano 45 funkcjonariuszy operacyjnych.